

МЕМУАРИ ДМИТРА ДОРОШЕНКА: ФАКТОГРАФІЧНІ І МОВНО-СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ ТЕКСТУ

У статті проаналізовано індивідуально-стильові особливості мемуарного тексту на матеріалі «Моїх споминів про давнє минуле» (1901-1914 роки) Дмитра Дорошенка; виявлено характерні ознаки змістового наповнення і мовно-структурного оформлення цих текстів; наведено контексти із синтаксичними архаїзмами, суспільно-політичною і побутовою лексикою; виділено у досліджуваних текстах елементи західного варіанта української літературної мови.

Ключові слова: мемуарна література, спогади, світогляд автора, фактографічність, мовно-структурний зміст, суспільно-політична лексика, синтаксичні архаїзми.

Наталія Мазур. МЕМУАРЫ ДМИТРИЯ ДОРОШЕНКО: ФАКТОГРАФИЧЕСКИЕ И ЯЗЫКОВО-СТРУКТУРНЫЕ ПАРАМЕТРЫ ТЕКСТА

В статье проанализированы индивидуально-стилевые особенности мемуарного текста на материале «Моих воспоминаний о давнем прошлом» (1901-1914 годы) Дмитрия Дорошенко; выявлены характерные признаки смыслового наполнения и языково-структурного оформления этих текстов; приведены контексты с синтаксическими архаизмами, общественно-политической и бытовой лексикой; выделено в исследуемых текстах элементы западного варианта украинского литературного языка.

Ключевые слова: мемуарная литература, воспоминания, мировоззрение автора, фактографичность, языково-структурное содержание, общественно-политическая лексика, синтаксические архаизмы.

Nataliya Mazur. DMYTRO DOROSHENKO'S MEMOIRS: FACTOGRAPHICAL AND LANGUAGE - STRUCTURAL PARAMETERS OF THE TEXT

The individual stylistic features of Dmytro Doroshenko's memoirs text are analyzed in the paper (based on «My memories about the ancient past (1901-1914)»). The peculiarities of semantic filling and language-structural making up of these texts are revealed; the contexts with syntactic archaisms, socially-political and everyday lexicon are given; in studied texts elements of the western variant of the Ukrainian literary language are defined.

Keywords: memoirs literature, memoirs, author's worldview, factographical, language-structural contents, socially-political lexicon, syntactic archaisms.

Мемуаристика – важливий об'єкт сучасних гуманітарних досліджень. Увага до нього зумовлена потребою дослідити історію через сприймання оцінки особистостей, які жили у певну історичну добу. Тексти «Моїх споминів про давнє минуле» (1901-1914 рр.) Д. Дорошенка – фактографічний матеріал про тогочасні громадські організації, історичні події, персоналії, суспільно-політичної думки початку ХХ століття.

Фактографічність, документальність, хронікальність, а також суб'єктивізація оповіді становлять комунікативну основу мемуарних текстів Д. Дорошенка. Українська мемуаристика привертає увагу таких науковців, як Ф. Бацевич, Н. Видашенко, О. Галич, Д. Затонський, К. Кобрин, Ж. Колоїз, Т. Марахова, Т. Колядич, Т. Космеда, М. Крупа, Ю. Маркітантов, Л. Масенко, Т. Радзівєвська та ін.

Мета статті – виявити характерні ознаки змістового наповнення і мовно-структурного оформлення мемуарних текстів Д. Дорошенка, що забезпечить цілісне уявлення про жанрові та ідіостильові особливості мемуарного тексту.

Мемуарні тексти найбільшою мірою виявляють світогляд автора, оскільки про свої погляди і ставлення до суспільних подій автор висловлюється безпосередньо, демонструючи свої оцінки, прихильності і не сприйняття згадуваних явищ і подій. Саме в мемуарних текстах,

на думку М. Крупи, «відображаються історичні виміри світогляду: характерні для певного часу переконання, принципи пізнання, ідеали й норми – синтез інтелектуального й емоційного настрою епохи» [3, с. 52].

К. Танчин зазначає, що «щоденники, спогади, листи, нотатки визначаються цілком рівноправними жанрами, але в той же час різновидами спільного мемуарного жанру» [6, с. 5]. Фактографічний аспект спогадів – це інформація про інституції, громадські організації, події, які мають точно визначений час. Іменник *час* функціонує в стереотипних конструкціях, характерних для певного періоду історії літературної мови. Серед словосполучень із словом *час* фіксуємо такі, які можна кваліфікувати як синтаксичні застарілі звороти, пор.: «Ми з ним [Іваном Красковським] близько зійшлися. Пізніше я його влаштував у *часі* першої світової війни на службі у Всеросійському союзі міст у Києві...» [1, с. 44]; «*Перші часи* я й не знав, що в Петербурзі існує строго законспірована українська студентська Громада» [1, с. 51]; «Українська молодь *в час* мого приїзду до Петербурга почала вже помалу визволятися з-під гіпнозу всеросійських ідей і приходила до думки, що українці мають свої власні цілі й завдання, а тому повинні йти своїм окремим шляхом, хоча й в контакт з загальноросійським визвольним рухом» [1, с. 54]; «Це відслонення [пам'ятника І. Котляревському] обернулося несподівано для нас усіх у величаву національну маніфестацію, зробилося справжнім «святом української інтелігенції», як влучно назвав його С. Єфремов, подаючи звіт із свята на сторінках «Кіевської Старини»: «*В короткому часі* ціла Ворскла вкрилася флотилією човнів, що плили на захід, за водою» [1, с. 70]; «На другий день 31 серпня вранці панахида на могилі Котляревського; увечері концерт. На третій день перед полуднем літературний ранок, увечері вистава «Наталки-Полтавки». *В межичасі* – вистава українського мистецтва» [1, с. 70]; «Саме *в час* мого головування Громада ставала соціал-демократичною організацією, немов філією Револьюційної Української Партії, а крім того, закладала скрізь по високих школах українські гуртки» [1, с. 79].

Спогади утворюють численний клас текстів зі значним діапазоном варіювання тематики і стилістичних ознак. Існують спогади про своє життя (дитинство, життєвий період), про певну особу, найчастіше – відомого письменника, художника, суспільного діяча. Одні пишуть емоційно, динамічно, жваво, другі – академічно, сухо, лаконічно; оповідь у мемуарах може бути фрагментарною і детальною, документальною і «художньою». Є спогади, що лише описують життя особи, інші містять роздуми, оцінки, аналіз і трактування подій. Мемуари створюють різні автори – і за своєю професійною належністю, і за характером мовної і комунікативної компетенції, і за схильністю до писемної творчості. Тому мемуарна література – доволі строката картина, а окремо взяті тексти постають як текстові «індивіди», погляд на які може викликати сумніви щодо доцільності їх розгляду як єдиного жанру [4, с. 255].

А. Тартаковський називає мемуаристику «оречевленою історичною пам'яттю» [8, с. 35]. Оскільки ключовим поняттям спогадів є *пригадування, пам'ять*, то звертаємо увагу, що пригадує насамперед автор. Його спогади націлені на відтворення історичних подій, настроїв суспільства певного часу. Цьому підпорядковані і фактографічні джерела, пор.: «Як особисто знайомий з Леніним, він [Микола Дорошенко] по большевицькому перевороті *служив на високій посаді* у Харкові, але десь в кінці 1930-их років був заарештований і безслідно зник...» [1, с. 50]; «Влаштували увечері скромний чай і вітали ставного музику [Лисенка] співами його композицій... По співах пішли промови. Довелося *говорити* й мені *в імені Громади*» [1, с. 94]; «Він [Бокій] став широко відомий як один з найбільш жорстоких керівників терору. Один час він *стояв на чолі петербурзької Чека* (пізніше ГПУ, а ще пізніше НКВД) і посилав на смерть сотки й тисячі людей [1, с. 78]; «В школі я *придбав* цілий *ряд* нових *знайомств*, між іншим, познайомився з кількома студентками (за тих часів студенток називали загально «курсистками», бо вони вчилися на тих або інших курсах)» [1, с. 51]; «в глибині острова [Васильківського] були й жіночі Бестужівські курси, так що Васильківський острів був *до певної міри* академічним кварталом так, як Латинський квартал у Парижі» [1, с. 49]; «Входячи до зали, я побачив, що багато студентської молоді – студентів і курсисток – були в національних убраннях, це давало мальовничий вигляд публіці, а було присутніх, певно, не менше, як дві тисячі, а може, й більше, бо на початок концерту *зала була виповнена* по самі береги» [1, с. 55];

«Це був студент [В'ячеслав Лашенко] з певним організаційним досвідом і традиціями. Він порозшукував студентів-українців і у Варшавському політехнікумі та у ветеринарному інституті і *подав думку заложити Українську студентську громаду*» [1, с. 45]; «Праця в редакції «Ради» була поділена на відділи, кожен *відділ провадив* окремих співробітників» [1, с. 116].

Документальна література зображає суспільно-політичні та культурно-естетичні події епохи, через що її іноді називають «дзеркалом доби», також намагається заглянути всередину цих подій та явищ, вловити іноді невловимі їх детермінанти, аналізувати, структурувати та інтерпретувати культурно-історичну дійсність із максимально зниженим коефіцієнтом суб'єктивності [2, с. 1]. Розвиток суспільної думки, громадські рухи, зокрема студентські, знайшли своє відображення у споминах Д. Дорошенка, напр.: «Тут [у Петербурзі] кувалася доля величезної імперії, в тім числі й України, і звідти йшли царські накази й міністерські циркуляри, які *мали своєю метою спинити розвиток* українського національного життя...» [1, с. 48]; «Він [Дятлов] сидів на еміграції аж до 1923 р. і, зустрічаючись зі мною у Відні і в Берліні, все умовляв мене вертати на Україну, щоб *узяти участь в праці над відбудовою рідного краю*» [1, с. 78]; «В університеті студентів-українців було порівнюючи і небагато. *Перед* у студентському українському житті *вели*, як, я скоро спостеріг, гірняки і технологи» [1, с. 50]; «Восени 1904 р., особливо після убивства Плеве, визвольний рух у цілій Росії набирав усе більшої сили, і *молодь*, як звичайно, *вела* в ньому *перед*» [1, с. 95]; «З ініціативи Лашенка було вирішено вислати львівським студентам адресу з заявою про нашу з ними солідарність, а також *зробити збірку грошей*, які мали піти у фонд на допомогу львівським студентам» [1, с. 46]; «В кінці літа 1903 року сталася подія, яка відіграла *до певної міри* переломну роль в діях українського руху в Росії: це було урочисте відкриття у Полтаві пам'ятника батькові нової української літератури Івану Котляревському» [1, с. 67]; «прекрасні статті на теми *біжучої політики*, земельної справи, фінансів і статистики писали Лотоцький, Стебницький і Русов...» [1, с. 112]; «Отже, цілу весну до мене придивлялись, *я перебув* непомітний для мене *іспит*, і аж тоді, коли я цей «іспит» склав, я став членом Громади» [1, с. 52]; «Цей рух [революційний рух в Росії] розпочався фактично вже в перших десятиліттях 19-го віку, переходив ріжні форми й етапи, але весь час *змагав* до одного й того самого: повалити царське самодержавіє й запровадити в Росії конституційний устрій; крайні ж, «ліві» революційні партії *змагались до запровадження* відразу *соціалістичного ладу*» [1, с. 52]; «І українські патріоти не бачили іншого виходу для українства, як тільки прилучитися до загальноросійського революційного руху і, піддержуючи цей рух, *причинитися до визволення рідного народу*. Вони вважали, що у вільній обновленій Росії й Україна знайде свою долю» [1, с. 54]; «В пам'ять ювілею [«Енеїди»] було заложено Українсько-Руську видавничу спілку в Львові, яка так багато *причинилася* до розвитку українською видавництва» [1, с. 68].

Серед структурно-мовних особливостей – синтаксичні архаїзми на зразок: «Вивіски (шільди) на крамницях були у *двох мовах*: російській і польській» [1, с. 43]; «Воно [російське правительство] не вірило, що українці обмежаться тільки народною школою *в українській мові*, і вважало, що навіть скромний розвиток української літератури, театру, приведе логічно до сепаратизму себто до відокремлення України від Росії» [1, с. 53-54]; «Це вже була вповні українська газета «Полтавщина», хоч *виходила* ще *в мові російській*» [1, с. 97]; «Кушнір *редагував* тоді український місячник у *німецькій мові* «Ruthenische Revue», заложений Романом Сембратовичем, що саме перед роком помер» [1, с. 100].

Поряд із книжними зворотами присутня й лексика побутова: «В Петербурзі, на далекій чужині, *в чужій обстанові життя*, українці якось інстинктивно горнулися до своїх земляків, зближались між собою» [1, с. 51]; «Отже, рішили найняти ціле помешкання. Ходили дивитись і *знайшли*, що воно *дуже зручне*: посередині велика кухня, направо дві кімнати, це мало б служити для хлопців, наліво – одна кімната, якраз для двох панночок» [1, с. 85]; «*На його обов'язку лежало* *гостити* у себе *приїжджих* студентів-українців, тому що в його була велика кімната з двома ліжками» [1, с. 99].

К. Сардарян зазначає, що «епізоди та обставини особистого життя, пов'язані з ним подробиці творчого життя, а також суспільного життя та політичної ситуації в країні – все тут мінливе та неоднозначне» [5, с. 65]. З фактографічного матеріалу відзначаємо персоналії – власні імена викладачів, науковців, загальну оцінку яким дає Д. Дорошенко: «Безперечно великим фаховцем у своїй ділянці – слов'янська мова – був білорус проф. Карський. Але він викладав страшенно монотонно і в'яло» [1, с. 47]; «Мені припало їхати в одному човні з Василем Сімовичем, головою чернівецької «Січі», якого ми вважали спеціально за нашого гостя!» [1, с. 71]; «викладав Грушевський князівську добу і викладав страшенно нудно, не давав ширших узагальнень, а переказував, і то дуже одноманітно, саму лишень фактичну історію, коли який князь панував, з ким воював або переговорював» [1, с. 87]; «Нам [студентам] була дуже симпатична сама особа старого професора [Вовка], і ми дуже тішилися, коли він часом ходив з нами на прогульку в околицях Львова» [1, с. 89].

Специфіка мемуарних текстів виявляється в згущеній інформації, коли в одній фразі поєднано значний фактографічний матеріал, пор.: «Цікаво було мені подивитися на це місто [Ніжин], що колись в 17-18 століттях було осередком української торгівлі, де в 1663 році відбулася «Чорна рада», ... де з початком 19 століття князь Безбородько заложив лицей, в якому вчилися Гоголь, Гребінка, Глібов, де інспекторами були Морачевський, *перекладчик* Св. Письма на українську мову, і Чалий, біограф Шевченка...» [1, с. 68].

Конкретне слововживання Дорошенка засвідчує активізацію синонімічних лексем, напр. до стилістично нейтрального в сучасній мові дієслова *вирішити* є рідше вживане слово *урадити*, зафіксоване в аналізованому тексті: «співали хором українських пісень, згадували наше петербурзьке життя, і тут хтось сказав, що в Полтаві проектується з'їзд української молоді, та що слід, щоб і від нас хтось туди поїхав. *Урадили*, щоб поїхав я і ще один товариш» [1, с. 69].

У досліджуваних текстах присутні елементи західного варіанта української літературної мови: індивідуальне, регіональне слововживання: «В *оживленій розмові* скоро проминули дві години їзди» [1, с. 93]; «З Києва до Львова їхалося *поспішним поїздом* ніч» [1, с. 83]; «Я вже по від'їзді Франка жалував, що не поїхав з ним, – наскільки Андрій здався мені несолідним. З Києва до Львова їхалося *поспішним поїздом* ніч» [1, с. 83]; «Та я надіявся, що М. Левицький стріне батька й сина і дасть з ними раду. Так воно, як я потім довідався, і сталось, їзди було *поспішним поїздом* усього одну ніч» [1, с. 136]. У СУМі словосполучення *поспішний поїзд* подано з ремаркою *зах.* – те саме, що *швидкий поїзд* [7, с. 358]. Мемуарні тексти фіксують такі правописні ознаки, які були характерні для західного варіанта літературної мови, напр. «А чи була якась національна свідомість у нашій родині? *Свідомости* в сучасному розумінні слова не було, але українська стихія *давала себе чути*» [1, с. 38].

Дмитро Дорошенко фіксує стан літературної мови тієї доби, про яку він пише. Про це свідчать книжні звороти, характерні для публіцистичного й офіційно-ділового стилів. Авторська мова несе на собі відбиток часу, у який жив Д. Дорошенко. Специфіка стилю спогадів полягає в тому, що автор, з одного боку, мислить категоріями і відповідно мовою доби, яку пригадує, а з другого, він відчуває, що читач його спогадів потребує додаткових пояснень. Відповідні тлумачення-ремарки стосуються фактографічного, змістового матеріалу, а не структурно-мовного, тому в аналізованих текстах Д. Дорошенка зафіксовані синтаксичні, лексико-синтаксичні застарілі звороти, пов'язані з незвичними для сучасного слововжитку випадками синтаксичного керування, узгодження тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Дмитро. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки) : науково-популярне видання / Дмитро Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – 272 с.
2. Ільків А. В. Жанр щоденника в українській літературі другої половини ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / А. В. Ільків. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
3. Крупа М. І. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. І. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.

4. Радзівська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: моногр. / Т. В. Радзівська; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2010. – 491 с.
5. Сардарян К. Г. Колективний портрет доби (на матеріалі книги спогадів «Homoferien» І. В. Жиленко / К. Г. Сардарян // Вісник Маріупольського держ. ун-ту. Серія: Філологія / [гол. ред. К. В. Балабанов; відп. ред. серії С. В. Безчотнікова]. – Маріуполь: МДУ, 2013. – Вип. 9. – С. 63-70.
6. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / К. Я. Танчин. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
7. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 7. – С. 358.
8. Тартаковский А. Мемуаристика как феномен культуры / А. Тартаковский // Вопросы литературы. – 1999. – № 1-2. – С. 33-35.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2014 р.